

Rumunjska revolucija 1989. - od centra do periferije

Kuzma, Toni

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:006850>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

Rumunjska revolucija 1989. – od centra do periferije

Student: Toni Kuzma

Studijska grupa: dvopredmetni preddiplomski studij povijesti i filozofije

Akadska godina: 2023./2024.

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest

ZAVRŠNI RAD

Rumunjska revolucija 1989. – od centra do periferije

Student: Toni Kuzma

JMBAG: 0009092471

Studijska grupa: dvopredmetni preddiplomski studij povijesti i filozofije

Mentorica: prof.dr.sc. Mila Orlić

Akadska godina: 2023./2024.

Rijeka, 2024.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Uspon Nicolaea Ceausescua.....	2
2.1. Komunistička država Rumunjska	2
2.2. Nicolae Ceausescu	3
2.3. Promjene na vlasti i u komunističkoj strukturi	5
2.4. Diktator na vlasti.....	5
3. Obilježja Ceausescuovog režima.....	6
3.1. Srpanjska teza.....	6
3.2. Ceausescuov komunizam – kraj liberalizacije	7
3.3. Vanjska politika Rumunjske do 1989. i pogled Europe na rumunjski komunizam	9
3.4. Društvo, ekonomija i gospodarstvo.....	10
4. Rast nezadovoljstva.....	11
4.1. Ekonomsko stanje	11
4.2. Vanjskopolitička situacija i podrška unutar sustava.....	12
5. Temišvar i Laszlo Tokes – početak revolucije	13
5.1. 1989. – godina revolucije	13
5.2. Kaos u Temišvaru i početak revolucije	14
6. Od centra do periferije?	17
7. Revolucija u Bukureštu – krvavi blagdani	19
7.1. 21. prosinca - Ceausescuov govor	19
7.2. 22. prosinca – Vasile Milea i pad režima	20
7.3. Uspostava nove vlasti	22
7.4. Nastavak nereda u Bukureštu.....	23
7.5. Uhićenje, suđenje i pogubljenje	24
7.6. Reakcija ljudi, materijalna i ljudska šteta.....	26
8. Proces demokratizacije rumunjske nakon revolucije.....	27
9. Zaključak.....	30
Sažetak	31
Literatura.....	32

1. Uvod

Godina 1989. u svijetu će se pamtiti kao godina u kojoj se počeo raspadati monolitni istočnoeuropski komunistički poredak. Komunistički režim obuhvaćao je veći dio istočne Europe, ali i neke države srednje Europe. Zemlje kao što su Čehoslovačka, Istočna Njemačka, Mađarska, Jugoslavija i Poljska te su godine bile zahvaćene promjenama koje su rapidno vodile do nepovratnog pada komunističkog sustava. Ovaj val promjena bio je potaknut rastućim nezadovoljstvom zbog ekonomske situacije, političke represije i nedostatka političke, medijske i društvene slobode. Takav je slučaj bio i sa Socijalističkom Republikom Rumunjskom, gdje je gore navedene godine došlo do nasilne revolucije i svrgavanja komunističkog vođe Nicolaea Ceausescua sa vlasti. Za razliku od nekih drugih zemalja Europe, Rumunjska pad komunizma nije proživjela mirnim putem. Nezadovoljstvo je kulminiralo u prosincu 1989. godine nizom protesta koji su zahvatili cijelu zemlju. Cilj ovog rada je detaljno analizirati uzroke, tijek i posljedice Rumunjske revolucije 1989. godine. Uz to, pobliže će se objasniti političko, društveno i ekonomsko stanje u Rumunjskoj prije i nakon revolucije te intenzitet same revolucije u različitim dijelovima zemlje. U svrhu jasnijeg razumijevanja uzroka revolucije, ukratko će se pobliže objasniti osnovne karakteristike društvenog, političkog i gospodarskog stanja u Rumunjskoj u godinama prije revolucije. Također, rad će razmotriti utjecaj ovih događaja na rumunjsku političku scenu, uključujući prelazak Rumunjske iz komunističke diktature u demokratski poredak. Glavni izvori u radu biti će opširne sinteze rumunjske revolucije te općenito rumunjske povijesti autora Marka Almonda, Petera Saini-Daviesea i Dragosa Petrescua. Njihova dijela sadrže analizu stanja u Rumunjskoj prije, za vrijeme i nakon revolucije te detaljno opisuju društvene, ekonomske i političke promjene u Rumunjskoj u 20. stoljeću. Fokus će biti primarno na opisivanju i analizi komunističkog režima u Rumunjskoj te njegovom padu. Osim djela navedenih autora, za detaljnije opisivanje tema kao što su vanjskopolitička situacija i proces demokratizacije rumunjske države koristit će se članci o gore navedenim temama objavljeni u stručnim časopisima te nekoliko dodatnih djela o rumunjskoj povijesti.

2. Uspon Nicolaea Ceausescua

2.1. Komunistička država Rumunjska

Komunističke snage na vlast u Rumunjskoj dolaze 30. prosinca 1947. nakon abdikacije kralja Mihaela. Već nakon 2. svjetskog rata kralj Mihael je počeo izražavati simpatije prema komunističkom pokretu. Razlog tome je bio rast fašističke organizacije pod imenom „Legija arkandela Mihaela“. Stoga je, zbog sovjetskog pritiska, kralj počeo postavljati sve više komunista na vodeće položaje. Od početka 1945. nadalje, vodstvo pokreta unutar zemlje naredilo je legionarima da se drže po strani, a već 6. ožujka kralj Mihael proglašava komunističku vladu na čelu sa Petruom Grozom.¹ Na izborima 1946. Grozina vlada pobijedila je s 84% glasova, a kralj Mihael prisiljen je abdicirati u prosincu, nakon čega je osnovana Narodna Republika Rumunjska sa komunističkom partijom na čelu.² Veliki utjecaj na smjer razvoja komunističkog sustava u Rumunjskoj imao je Sovjetski Savez i staljinistički model prema kojem je ta država bila ustrojena. Sovjetska komunistička partija i rumunjski komunistički saveznici nametnuli su nove modele i vrijednosti, različite od zapadnoeuropskih.³ Komunisti su nastojali modernizirati Rumunjsku prema sovjetskom modelu, što je uključivalo industrijalizaciju, masovnu nacionalizaciju i centralizirano planiranje.⁴ Industrijalizacija i nacionalizacija bile su ključne za komunističku transformaciju Rumunjske, s ciljem prevladavanja zaostalosti. Naglasak je bio na stvaranju novog društva kroz radikalne promjene. Karakteristika tog društva trebao je biti nacionalizam pod utjecajem staljinističkog tipa komunističkog sustava. Komunistička elita miješala se u sve aspekte društvenog života nastojeći stvoriti monolitno društvo i potpunu kontrolu. Glavni alati za ostvarenje tog cilja bila je Komunistička partija koja je poseban naglasak stavljala na obuku komunističkog kadra, stvarajući od njih predane komuniste koji će biti dovoljno sposobni voditi državne poslove.⁵ Između 1948. i 1951. godine uspostavlja se sigurnosni i represivni aparat kojemu su sovjetske institucije služile kao uzor. Međutim, prijateljstvo sa Sovjetskim Savezom postao je uteg za Rumunjsku. Komunistička elita bila je ovisna o Sovjetskom Savezu te je bila u

¹ Clark, Roland (2015.), *Holy Legionary Youth: Fascist Activism in Interwar Romania*, Cornell University Press, London, 236.

² Clark, 2015., 237.

³ Hitchins, Keith (2014.) *A Concise History of Romania*, Cambridge University Press, New York, str. 231.

⁴ Hitchins, 2014., 231.

⁵ Isto, 232.

vazalnom položaju. Sovjetski savjetnici bili su prisutni u partijskom aparatu, vladinim uredima i glavnim granama ekonomije, a značajni postupci rumunjskih dužnosnika zahtijevali su odobrenje sovjetskih članova aparata.⁶ Glavno lice rumunjskog komunizma 1950-ih godina bio je Gheorghiu-Dej koji je oblikovao rumunjsku Komunističku partiju, usmjeravajući je prema nacionalnom komunizmu. Ipak, nakon Staljinove smrti dolazi do udaljavanja od sovjetskog modela i modernizacije. Nakon Staljinove smrti 1953. godine, došlo je do značajnih promjena u pristupu i politici, što je rezultiralo postupnim udaljavanjem od rigidnog sovjetskog modela i okretanjem prema modernizaciji i ekonomskim reformama. Rumunjski lideri, a posebno Gheorghiu-Dej, sve su više izražavali nezadovoljstvo sovjetskom ekonomskom kontrolom.⁷ Dolazi do unapređenja sustava obrazovanja, socijalnih usluga te ekonomskog sustava koji se temelji na planskom gospodarstvu. Industrijalizacija i kolektivizacija bili su temelj modernizacije koju je komunistička vlast htjela sprovesti. Veliki napredak u obziru na ratno i predratno razdoblje doživjela je industrija, a proizvodnja nafte i čelika bile su oslonac rumunjske ekonomije 1950-ih. Veći problem predstavljao je razvoj poljoprivrede, prvenstveno zbog nezadovoljstva seljaka koji su se odlučno protivili kolektivizaciji. Seljaci su bili vezani za svoje zemljište i privatno vlasništvo, te su smatrali kolektivizaciju prijetnjom njihovom načinu života. Stoga je komunistička partija bila primorana poduzeti radikalne metode kako bi se kolektivizacija uspješno sprovela. Te metode su uključivale intenzivnu propagandu, ekonomske pritiske i nasilje. Mnogi seljaci su prisilno uklonjeni sa svojih posjeda, a otpor prema kolektivizaciji bio je brutalno ugušen. Kao i kod industrijalizacije i kolektivizacije poljoprivrede, komunistička elita tretirala je kulturnu borbu kao sredstvo za postizanje socijalizma.

2.2. Nicolae Ceausescu

Najvažnija osoba rumunjskog komunizma i općenito rumunjske povijesti u 20. stoljeću je Nicolae Ceausescu. Kao kontroverzni vođa Rumunjske kroz gotovo 25 godina svoje vladavine ostavio je dubok trag u političkom, društvenom i ekonomskom aspektu zemlje. Nicolae Ceausescu rođen je 26. siječnja 1918. u Scornicestiju u Rumunjskoj. Već kao mlad bio je pod utjecajem komunističke ideologije pa se tako pridružio rumunjskom komunističkom omladinskom pokretu

⁶ Isto, 233.

⁷ Isto, 240.

početkom 1930-ih. Bio je zatvoren 1936. i ponovno 1940. zbog svojih aktivnosti u Komunističkoj partiji.⁸ U zatvoru je stekao iskustvo i poznanstva koje su ga oblikovale kao budućeg vođu. Za vrijeme vladavine fašističke organizacije nazvane „Željezna garda“ u periodu između 1940. i 1941. godine Ceausescu je bio zatvoren u Jilavi zajedno s drugim komunistima i buržoaskim kritičarima novog režima.⁹ Jedna od karakteristika Ceausescuove politike u vrijeme neposredne borbe za vlast je napuštanje svojih nekadašnjih suradnika koji su zajedno s njim bili politički zatvorenici u doba Kraljevine Rumunjske. Ljudi koji su bili zatvoreni s njim kasnije su postali njegovi glavni rivali za nasljedstvo nakon smrti predsjednika Deja. Pokazao je malo lojalnosti prema svojim kolegama zatvorenicima, razvijajući rivalstva i animozitete koji su obilježili rumunjsku povijest od 1944. do 1989. godine.¹⁰ Ceausescu je bio poznat po svojoj samozatajnosti i ravnodušnosti prema drugima, čak i prema najbližim suradnicima. Bivši suradnici i ljudi koji su sa njim proveli vrijeme u zatvoru opisuju ga je kao osobu koja nije pokazivala nikakvu posebnu emociju prema suradnicima. Dapače, imao je tendenciju da ih bez velike empatije isključi iz političkog života.¹¹ Nakon izlaska iz zatvora, Ceausescu se odmah uključio u politički aparat Rumunjske. U afirmaciji na političkoj sceni pomogla mu je i sovjetska okupacija Rumunjske te dolazak komunističke vlasti 1947. godine. Kroz sljedećih desetak godina Ceausescu je obnašao razne političke funkcije. Nakon što su komunisti potpuno preuzeli vlast u Rumunjskoj 1947. godine, Ceausescu je preuzeo vodeću ulogu u ministarstvu poljoprivrede, gdje je bio na čelu od 1948. do 1950. godine. Njegova karijera je nastavila napredovati te je od 1950. do 1954. služio kao zamjenik ministra oružanih snaga. Što se tiče privatnog života, Nicolae 1939. godine upoznao je Elenu Petrescu, svoju buduću suprugu. Pod vodstvom Gheorghiu-Deja, Ceaușescu je naposljetku zauzeo drugu najvišu poziciju u hijerarhiji partije. Kao bliski suradnik Gheorghiu-Deja, postao je jedan od najmoćnijih ljudi u partiji. Držeći važne funkcije u Politbirou, imao je značajan utjecaj na donošenje odluka i vođenje partije. Do Dejove smrti dovoljno je učvrstio svoj položaj unutar partije te se smatrao jedinim legitimnim nasljednikom na mjestu vladara komunističke Rumunjske.

⁸ Almond, Mark (1992.), *The Rise and Fall of Nicolae and Elena Ceausescu*, Chapmans, 30.

⁹ Almond, 1992., 34.

¹⁰ Isto, 38.

¹¹ Isto, 39.

2.3. Promjene na vlasti i u komunističkoj strukturi

Nakon povlačenja sovjetske vojske 1958. i odlaska sovjetskih savjetnika, Rumunji su se otvoreno protivili sovjetskim liderima, posebno u ekonomskim pitanjima. Ovaj period obilježen je sve većim nesuglasticama između Bukurešta i Moskve, pri čemu su rumunjske vlasti nastojale ostvariti veću autonomiju u donošenju gospodarskih odluka. Sovjetski vođa i Staljinov nasljednik Nikita Hruščov htio je da Rumunjska bude zemlja kojoj će primarna gospodarska grana biti poljoprivreda, dok je rumunjska komunistička vlada inzistirala na industrijalizaciji.¹² Početkom 1960-ih godina dolazi do otvorenog suprotstavljanja sovjetskom utjecaju na rumunjsku komunističku vlast. Vrhunac rumunjsko-sovjetskog sukoba bila je "Deklaracija o pitanjima međunarodnog komunističkog i radničkog pokreta" iz travnja 1964., kojom se Rumunjska „odcjepljuje“ od Sovjetskog Saveza.¹³ Dolazi do još većeg zagovarivanja nacionalnog komunizma te obnove odnosa sa državama zapadne Europe.¹⁴ Toj komunističkoj eliti koja je zagovarala postepenu liberalizaciju usprotivio se Nicolae Ceausescu koji je zagovarao povratak strogom i autoritarnom komunističkom režimu. Nakon što 1965. godine umire Dej, vlast u Komunističkoj partiji preuzima upravo Ceausescu. Dej je i prije toga postavio Ceausescua na mjesto odgovorne osobe u rješavanju pitanja odnosa Rumunjske i Mađarske nakon neuspješne revolucije u Budimpešti 1956. godine.¹⁵ Dej je Ceausescuu u nasljeđe ostavio upitno stabilan politički aparat i nezavidnu vanjskopolitičku situaciju. U vrijeme kada Ceausescu preuzima vlast Rumunjska je na vrhuncu proces odvajanja od Sovjetskog Saveza, što znači prekretnicu za njenu vanjsku politiku. Po njegovom dolasku na vlast dolazi do napretka odnosa sa zapadnim zemljama Europe, ali i sve većeg kulturnog utjecaja zapada, što ujedno smanjuje kulturni utjecaj SSSR-a.

2.4. Diktator na vlasti

Nakon smrti predsjednika Deja 19. ožujka 1965. za mjesto nasljednika borila su se dva čovjeka, iako je bilo jasno tko će naslijediti mjesto predsjednika. Uz Ceausescua se za mjesto Dejovog nasljednika istaknuo i Gheorghe Apostol, bliski Dejov suradnik te tadašnji premijer.

¹² Hitchins, 2014., 271.

¹³ Isto, 273.

¹⁴ Isto, 265.

¹⁵ Almond, 1992., 60.

Mnogo se raspravljalo o rivalstvu Apostola i Ceausescua i o tome tko bi trebao naslijediti mjesto glavnog čovjeka države. Neki politički akteri tog vremena tvrde da je Dej prvotno više preferirao Apostola zbog navodnih nesuglasica koje je imao sa Ceausescuom. Međutim, stvarni razlog primata Ceausescua najvjerojatnije je bila Apostolova pasivnost. Za razliku od Deja i kasnije Ceausescua, Apostol je bio povučenijeg karaktera, ne toliko ambiciozan te se više oslanjao na pasivne metode kao što su dijalog i komunikacija u postizanju političkih ciljeva.¹⁶ Tada olakotna okolnost za Ceausescua je bila ta da šef rumunjske tajne policije Alexandru Draghici također ne podržava Apostola i njegov politički program. Apostol nije imao šanse za preuzimanje vlast te se povukao. O snazi tajne policije i Draghicija govori činjenica da Ceausescuov legitimitet i moć na vlasti nisu bili službeni dok sam Draghici nije uklonjen sa položaja 1968. godine.¹⁷ Nakon što je uklonio Draghicija, Ceausescu je konsolidirao svoju moć unutar Partije, eliminirajući sve potencijalne prijetnje. Time je sebi omogućio da se usredotoči na daljnje jačanje svog utjecaja. Ceausescu je postupno napustio princip kolektivnog vodstva i izgradio kult ličnosti, zamjenjujući Dejeve ljude svojim poslušnicima. Ipak, uglavnom je nastavio s Dejevima politikama, naglašavajući industrijalizaciju i modernizaciju. Godine 1965. dolazi i do administrativnih promjena. Ceausescu usvaja novi ustav te država mijenja ime iz Narodne Republike Rumunjske u Socijalističku Republiku Rumunjsku te se vraća povijesno ime komunističke stranke, Rumunjska komunistička partija.¹⁸ Od 1965. Ceausescu je bio generalni sekretar partije, a 1974. godine proglašava se predsjednikom Socijalističke Republike Rumunjske.

3. Obilježja Ceausescovog režima

3.1. Srpanjska teza

Srpanjska teza označava početak kulturne revolucije u Socijalističkoj Republici Rumunjskoj. U lipnju 1971. godine Ceausescu je posjetio Kinu i Sjevernu Koreju te je bio impresioniran ideološkom budnošću, disciplinom i žrtvovanjem komunističkog kadra. Fascinirala ga je predanost kojom se gradio komunistički sustav u tim zemljama.¹⁹ Ceausescu je po uzoru na

¹⁶ Isto, 63.

¹⁷ Almond, 1992., 64.

¹⁸ Hitchins, 2014., 275.

¹⁹ Isto, 277.

te dvije države htio stvoriti autoritarni neo-staljinistički režim. Pozivao je na iskorjenjivanje "buržoaskog mentaliteta", inzistirao na jačanju partijske kontrole u svim sferama društva i učvršćivanju Partije kao jedine relevantne političke sile u državi.²⁰ Tražio se angažman mladih u političkom životu u svrhu njihovog pretvaranja u uzorne komuniste i poslušnike sustava. To se namjeravalo postići kroz političko-ideološko obrazovanje u školama, te kasnije i na sveučilištima. Srpanjska teza 6. srpnja 1971. godine označava prekretnicu u jačanju jednopartijskog komunističkog sustava s nacionalističkim obilježjima. Takav će sustav na kraju dovesti do nezadovoljstva društva koje će, okrećući se prema zapadu, tražiti liberalniju politiku i izlaz iz komunističke skučenosti i zatvorenosti.

3.2. Ceausescuov komunizam – kraj liberalizacije

Već nakon Srpanjskih teza dolazi do radikalne promjene u komunističkom sustavu Rumunjske. Nakon 1971. u slučaju Rumunjske možemo govoriti o punokrvnom komunizmu koji u društvenom životu ne ostavlja previše slobode. Promjene su bile potaknute vanjskim čimbenicima, uključujući prijašnje navedeni posjet Kini, gdje je Ceausescu dobio inspiraciju i ideju o tome kako bi komunistički režim trebao izgledati.²¹ Unatoč ranim liberalizacijskim mjerama, Ceausescu je u kasnijim godinama sve više okretao svoj režim prema staljinističkim metodama vladavine. Srpanjske teze označile su prekretnicu u politici, usmjeravajući se na jačanje partijske kontrole, suzbijanje zapadnih utjecaja te mobilizaciju društva oko ideoloških ciljeva. To se očitovalo u jačanju kontrole nad društvom, cenzuri medija i gušenju političkih suparnika. Liberalizacija i sloboda umjetnosti, kulture i društvenog života drastično je ograničena. Stanovništvo nije dobro prihvatilo postrožavanje režima. Očekivala se dodatna liberalizacija na području medija, tiska i osobnih sloboda, ali do toga nije došlo. Bio je to veliki zaokret s obzirom na sve veće otvaranje prema zapadu u prethodnom desetljeću, a oštro je bila osuđena i sovjetska intervencija u Čehoslovačkoj 1968. godine, što je potaknulo dodatna nadanja za orijentaciju ka zapadu.²² Problem samovolje kadra i zloupotrebe resursa Ceausescu je riješio pojačanim nadzorom

²⁰ Isto, 278.

²¹ Stanciu, Cezar (2013.), The End of Liberalization in Communist Romania, The Historical Journal (December, 2013), Vol. 56, No. 4, 1065.

²² Stanciu, 2013., 1063.

Partije i odstranjivanjem neambicioznog i nezainteresiranog kadra koji se nije uklapao.²³ Međutim, radikalni režim počeo je stvarati i neistomišljenike unutar samog sustav. Ion Mihail Pacepa, zamjenik šefa rumunjske obavještajne službe, pobjegao je iz Rumunjske u SAD i počeo otvoreno govoriti protiv rumunjskog komunističkog režima. Njegova knjiga "Crveni horizonti" govori o stanju rumunjskog komunističkog sustava iz perspektive čovjeka koji je sudjelovao u njegovom radu.²⁴ Ulogu u učvršćivanju Ceausescuovog komunističkog režima imala je i Državna sigurnosna služba, poznata još i kao Securitate. Organizacija je osnovana kako bi štitila komunistički režim od unutarnjih i vanjskih neprijatelja, a to se prvenstveno odnosilo na nepodoban i nedovoljno ambiciozan komunistički kadar. Securitate je osnovan 1948. godine i bio je zamišljen kao kopija sovjetske tajne službe.²⁵ Iako osnovana još po proglašenju Narodne Republike Rumunjske, Securitate pravu moć počinje dobivati dolaskom Ceausescua na vlast. Tada tajna služba postaje jedan od glavnih političkih organa u Rumunjskoj sa velikim utjecajem na politiku, ali i na ostale domene života kao što su kultura i sport. S vremenom je Ceausescu, po uzoru na Staljina, izgradio kult ličnosti te postao centralna, odnosno jedina figura oko koje se vrtio kompletan politički život u Rumunjskoj. Smatran je utemeljiteljem rumunjskog socijalizma te glavnim čovjekom rumunjske samostalnosti i odmicanja od SSSR-a. Svojim je utjecajem suzbijao bilo kakvo ideološko protivljenje unutar Partije, tvoreći jednostranu i monolitnu političku strukturu podređeno isključivo njemu i njegovoj viziji komunizma. Ceausescu je provodio i strogu kontrolu medija koji su, unatoč pokušajima, bili onemogućeni u svakom kritiziranju sustava. Kao ljudi sa velikim ovlastima i resursima, Ceausescu i njegova supruga vodili su prilično luksuzan život. Primjer, odnosno dio takvog načina života može se pronaći u Bukureštu, gdje se nalazi Palača Parlamenta. Ta građevina jedna je od najvećih zgrada na svijetu, a sagrađena je na Ceausescuovu inicijativu. Iako palača nije u potpunosti dovršena prije Ceausescuove smrti, postala je simbol pompozno rumunjskog komunističkog sustava i Ceausescuovog kulta ličnosti. Ipak, uz sve to, Nicolae i njegova supruge Elena su u javnosti bili prikazani kao „obični“ ljudi iz radničke klase čije su osobine skromnost i briga o narodu.²⁶ Po uzoru na ostale komunističke vođe kao što su bili Tito i

²³ Isto, 1069.

²⁴ Gorun, Hadrian, Branescu, Lucretia-Ileana (2008.), The Paradox of Nicolae Ceausescu's Foreign Policy and Several Reasons for the Deterioration of the International Image of His Regime, European Scientific Journal (October 2018), Vol. 14, No. 29, 78.

²⁵ Hitchins, 2014., 234.

²⁶ Almond, 1992., 140.

Staljin, Ceausescu je kult ličnosti iskoristio za stvaranje spomenika posvećenih komunističkom režimu, a organizirane su ceremonije, parade i predstave koje bi slavile njegov lik i djelo.²⁷

3.3. Vanjska politika Rumunjske do 1989. i pogled Europe na rumunjski komunizam

Na vanjskopolitičkom planu, u Rumunjskoj se javlja paradoksalna situacija u kojoj je Ceausescu po dolasku na vlast gledan kao politički vođa koji će biti zapadnjački orijentiran. U duhu umjerene liberalizacije 1960-ih godina trebao je nastaviti taj trend i stvoriti prozapadnjačku državu koja će biti pokazatelj ostalim državama jugoistočne Europe. Ceausescuova osuda sovjetske invazije na Čehoslovačku pasala je državama zapadne Europe i SAD-u koji su u Rumunjskoj vidjeli anti-sovjetskog i liberalnog saveznika. Međutim, Ceausescu je ostao jedini europski staljinistički vođa te je do konačnog pada s vlasti 1989. godine postao poprilično nepopularan i omražen.²⁸ U posljednjim godinama Ceausescuove vladavine, Rumunjska se našla u potpunoj međunarodnoj izolaciji te je prijateljske odnose održavala većinom samo sa ostalim zemljama gdje je na vlasti bio radikalni komunistički režim.²⁹ Na ruku Ceausescua nije išao niti dolazak Mihaila Gorbačova na vlast u SSSR-u te njegovo provođenje liberalnih reformi, politika dijaloga sa SAD-om i odbacivanje zadnjih ostataka staljinizma iz sovjetskog komunističkog sustava. Do početka 1980-ih, Rumunjska je bila u teškoj ekonomskoj situaciji zbog ogromnog vanjskog duga. Ceausescu je odlučio otplatiti sav vanjski dug kako bi povratio ekonomsku neovisnost. Rumunjska je jedna od rijetkih država koja je uspjela riješiti pitanje vanjskog duga nakon naftne krize krajem 1970-ih i početkom 1980-ih godina. Međutim, vraćanje duga imalo je utjecaj na stagnaciju industrije i ekonomije u posljednjem desetljeću Ceausescove vladavine. U međuvremenu, odnos sa Sovjetskim Savezom se dodatno pogoršao. Ceausescu je odbijao provesti ekonomske i političke reforme koje je inicirao sovjetski vođa Mihail Gorbačov kroz politiku perestrojke i glasnosti. Sve te okolnosti vodile su do gotovo potpune izolacije Rumunjske od ostatka Europe u smislu vanjske politike i međunarodnih odnosa.

²⁷ Isto, 145.

²⁸ Gorun, Branescu, 2008., 75.

²⁹ Isto, 80.

3.4. Društvo, ekonomija i gospodarstvo

U ekonomskoj politici, Ceausescu je provodio centraliziranu plansku ekonomiju s težištem na industrijskoj proizvodnji. Njegova politika je uključivala i drastične mjere štednje i represivne ekonomske politike koje su negativno utjecale na životni standard rumunjskog stanovništva. Tijekom 1970-ih godina ekonomska situacija je, unatoč nekim slabostima, bila povoljna. Kao put prema ekonomskoj autonomiji i samostalnosti, Ceausescu je odlučio fokus staviti na industrijalizaciju, osobito na razvoj teške industrije.³⁰ Industrija je dobivala prioritet u investicijama na štetu poljoprivrede i drugih sektora. Financiranje je ostvareno putem inozemnih zajmova, što je nametnulo značajan vanjski dug, koji je kasnije saniran, ali uz ekonomske posljedice.³¹ Najveći problem za daljnji razvoj industrije bio je nedostatak sirovina i nedovoljna proizvodnja električne energije. Ovdje dolazi i do primjera tvrdoglavosti i eventualne nekompetentnosti Nicolae Ceausescua u pitanju ekonomskog vođenja države. Unatoč jasnim naznakama da se uspješna industrijalizacija ne može provesti u trenutnim uvjetima, Ceausescu je nastavio sa provedbom planskog gospodarstva. To će se na kraju pokazati kao jedan od uzroka ekonomske krize 1980-ih. Međutim, Ceausescuov sustav imao je i svojih prednosti. U svrhu podučavanja komunističkih vrijednosti, vlada je pokrenula akcije opismenjavanja stanovništva te tako drastično smanjila postotak nepismenog građanstva.³² Više učenika iz nižih društvenih slojeva dobilo je pristup srednjem i visokom obrazovanju. Do napretka je došlo i u zdravstvenom sektoru. Medicinsku skrb mogli su si priuštiti svi slojevi građanstva, a to je bilo posebno bitno za stanovništvo u ruralnim krajevima. Za razliku od nekih drugih komunističkih režima, Ceausescuov je režim bio tolerantan prema Crkvi i religiji. Uspostavljeni su „prijateljski“ odnosi sa pravoslavnom Crkvom koja je davala podršku režimu u zamjenu za zemljišne posjede.³³ U Rumunjskoj su svi imali zajamčeno zaposlenje, iako poslovi nisu uvijek bili prvi izbor, a često je bilo više zaposlenih nego što je potrebno. Uz garantirano zaposlenje benefiti su bili i pomoć pri stanovanju i zajamčene mirovine. Ove stavke donekle su umirile nezadovoljstvo prema režimu.³⁴

³⁰ Hitchins, 2014., 279.

³¹ Isto, 280.

³² Isto, 281.

³³ Isto, 282.

³⁴ Isto, 282.

Došlo je i do emancipacije žena i poboljšavanja njihovog statusa u društvu. Žene su se pridruživale radnoj snazi, a bile su uključivane u Partiju i ostale državne organe.³⁵

4. Rast nezadovoljstva

4.1. Ekonomsko stanje

Bilo je nekoliko razloga za nezadovoljstvo građana stanjem u državi, ali što se tiče samog stanovništva definitivno najveći problem bio je loša socijalna i ekonomska situacija. U Rumunjskoj je tijekom 1980-ih vladala kronična nestašica hrane i osnovnih potrepština kao što su kruh, šećer, meso i ostale prehrambene namirnice.³⁶ Slična situacija bila je i sa energentima. Vladala je nestašica, nafta i benzin su se zbog male količine resursa prodavali pod ograničenjem, a česti su bili nestanci struje i redukcija.³⁷ Država je za to vrijeme provodila propagandu prema kojoj je ekonomsko i gospodarsko stanje bilo zadovoljavajuće. Međutim, sve veći broj stanovnika prestao je nasjedati na priče o „zlatnom dobu“ te je nezadovoljstvo zbog krize sve više raslo. Veliki problem bila je i nedovoljna upotreba moderne tehnologije i nemogućnost Rumunjske da prate trendove koje bi im pomogli na polju gospodarskog i infrastrukturnog napretka. Veliko nezadovoljstvo kod građanstva predstavljao je i nepotizam u obitelji Ceausescu. Ostali članovi obitelji često su postavljeni na visoke političke pozicije iako nisu imali kompetencije za obavljanje takvih poslova. Problem je bio taj što na političkoj sceni nije bilo oporbe koja se mogla suprotstaviti Ceausescuu. Neposredno prije revolucije Rumunjska komunistička partija imala je između 3 i 7 milijuna članova, što je činilo četvrtinu ukupne odrasle populacije i trećinu radne populacije.³⁸ Međutim, došlo je do paradoksalne situacije u kojoj su se i neki članovi partije počeli okretati protiv sustava. Naime, kako je članstvo u partiji donosilo razne benefite, velik broj članova bio je zainteresiran za pridruživanje partiji radi karijere i materijalnog napretka. Kako se kriza produbljivala, očekivane nagrade nisu se ostvarile, što je povećalo nezadovoljstvo među članovima partije.³⁹ Nezadovoljni građani uskoro su postali svjesni upitnog legitimiteta vlasti. Ceausescuov kult ličnost počeo se raspadati, građani su ga prepoznali kao nedovoljno sposobnog vođu koji se

³⁵ Isto, 283.

³⁶ Saini-Davies, Peter (2005.), *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, London, 9.

³⁷ Saini-Davies, 2005., 11.

³⁸ Isto, 21.

³⁹ Isto, 22.

pokušava predstaviti kao čovjek naroda. Ceausescu je zanemarivao formalne strukture koje je sam stvorio, što je rezultiralo kroničnom paralizom sustava.⁴⁰ Ekonomska kriza, politizirana ekonomija i nesposobnost za provođenje reforme pridonijeli su slomu države i široko rasprostranjenom nezadovoljstvu.

4.2. Vanjskopolitička situacija i podrška unutar sustava

Bez obzira na uzavrelu situaciju i sve manju podršku od strane naroda, činilo se kako se Ceausescu ne treba brinuti oko podrške u političkim i vojnim krugovima. Vojska i Securitate, koji su sačinjavali veći dio njegovog političkog aparata, još uvijek su bili na njegovoj strani. Stanovništvo je bilo pod strogom kontrolom tajne policije te se tako održavala prividna slika kontrole od strane Partije. Same 1989. godine dolazi do previranja unutar partijske strukture. Na 14. Partijskom kongresu održanom u studenom te godine moglo se vidjeti da, unatoč prividnoj podršci, Ceausescu nije toliko siguran i nedodirljiv kao što je bio. Došlo je do pada podrške u partiji. Sudionici Kongresa bili su svjesni događaja poput pada Berlinskog zida i razvoja demokratske struje u Poljskoj i Mađarskoj što je potkopalo vjeru u trajnost režima.⁴¹ Uz smanjenu podršku unutar same Partije, Ceausescu je problem predstavljala i međunarodna situacija. Nakon postepene demokratizacije u SSSR-u Rumunjska je izgubila njihovu podršku, što je dodatno oslabilo Ceausescua. Sovjeti su bili pomalo uplašeni Ceausescuovim tvrdnjama kako Rumunjska može izgraditi nuklearno oružje, ali više ih je smetao negativni imidž kojeg je Ceausescu stvorio u državama zapadnog svijeta.⁴² Strah je postojao i na drugoj strani. Ceausescu je sve više vjerovao u mogućnost narodnog puča koji bi mogao biti podržan od strane Sovjeta.⁴³ Odnosi su se pogoršavali na svim poljima. Osim sa SSSR-om, odnosi su se zaoštrili i sa Mađarskom, a kamen spoticanja bilo je nezadovoljstvo mađarske nacionalne manjine čiji su pripadnici sve više iseljavali prema zapadu.⁴⁴ Tijekom kasnih 1980-ih, došlo je do eskalacije tenzija oko prava mađarske manjine u Transilvaniji. Mađarska opozicija koristila je ovo pitanje za kritiku vlasti. U periodu do početka revolucije Rumunjsku je napustilo više od 24 tisuće izbjeglica te preselilo u Mađarsku.

⁴⁰ Isto, 34.

⁴¹ Almond, 1992., 192.

⁴² Isto, 212.

⁴³ Saini-Davies, 2005., 47.

⁴⁴ Almond, 1992., 205.

Među njima je bila i Nadia Comaneci, poznata rumunjska gimnastičarka poznata po nepravdom tretmanu koji je imala od strane države.⁴⁵ Sve te okolnosti pridonijele su potpunoj političkoj izolaciji Rumunjske koja nije imala čvrstih saveznika i istomišljenika. Iako je Rumunjska i prije krize provodila politiku izolacionizma, u nastaloj situaciji trebali su joj saveznici kao potpora režimu. Kina i SSSR, zemlje prema čijem je uzoru sagrađena komunistička Rumunjska, držale su se po strani te se više nisu htjele miješati u rumunjsku vanjsku i unutarnju politiku. Pozitivna strana Ceausescuove politike bila je dovršavanje dva velika infrastrukturna projekta, iako uz mnogo poteškoća. Nakon gotovo 35 godina dovršen je kanal Dunav – Crno more čija je gradnja započela još 1949. godine, ali zbog tehničkih poteškoća i loše financijske situacije otvoren tek 1984. godine.⁴⁶ Drugi projekt bio je sistematizacija i rekonstrukcija grada Bukurešta. Dio tog projekta bila je i gradnja Vojnog muzeja, Medicinskog instituta i Palače Parlamenta u centru grada.⁴⁷ Međutim, ova dva projekta nisu umirila nezadovoljstvo kod građana. Dapače, stanovnici Bukurešta bili su prilično nezadovoljni novim „socijalističkim“ izgledom grada. Može se zaključiti da je glavni razlog kolapsa režima bila kombinacija ekonomskih neuspjeha, loših životnih uvjeta i raspadanja partijske strukture.

5. Temišvar i Laszlo Tokes – početak revolucije

5.1. 1989. – godina revolucije

Događaji 1989. godine imali su revolucionarne posljedice koje su donijele novu viziju političkog sustava temeljenog na demokratskom sudjelovanju i građanskom aktivizmu. Uzroci kolapsa bili su kompleksna kombinacija ekonomskih, političkih i kulturnih faktora te nerješivih društvenih napetosti koje su učinile tada aktualne režime zastarjelima.⁴⁸ Glavne prekretnice u padu komunističkih režima diljem Europe i svijeta bili su odmaci od idejnog komunizma od strane dvije najveće komunističke sile na svijetu. Te dvije zemlje bile su Kina i SSSR. Promjene su uglavnom bile na gospodarskom i ekonomskom polju, a težile su liberalizaciji tržišta i slobodnijem kapitalističkom odnosu. U Kini početkom 1980-ih vlast dopušta seljacima uzgoj i prodaju vlastite

⁴⁵ Saini-Davies, 2005., 50.

⁴⁶ Petrescu, Dragos (2010.), *Explaining the Romanian Revolution of 1989 - Culture, Structure, and Contingency*, Editura Enciclopedica, Bukurešt, str. 375.

⁴⁷ Petrescu, 2010., 179.

⁴⁸ Tismaneanu, 2009., 271.

hrane, što vodi do dekolektivizacije poljoprivrede i pojave kapitalističkih tržišnih odnosa.⁴⁹ Ekonomski problemi Sovjetskog Saveza, pogoršani stagnacijom i padom stope rasta od 1970-ih, doprinijeli su raspadu sustava. Propaganda režima više nije mogla sakriti stvarne ekonomske neuspjehe. Sama delegitimizacija sustava iznutra počinje smrću Staljina 1953. i Hruščovljevim "tajnim govorom" protiv Staljina.⁵⁰ Vrhunac „antistaljinizma“ u SSSR-u bio je dolazak Mihaila Gorbačova na mjesto predsjednika te njegovo provođenje liberalnih reformi. U nekim se državama proces prelaska iz komunistički sustav u višestranačku demokraciju dogodio mirnim putem. Primjeri toga mogu bit Poljska, Mađarska i Čehoslovačka. Međutim, to nije bio slučaj s Rumunjskom. O padu komunizma u Rumunjskoj može se govoriti kao o sukobu Nicolaea Ceausescua i njegove vojske i tajne policije Securitate sa „pobunjenicima“ koje je činilo nezadovoljno građanstvo.⁵¹

5.2. Kaos u Temišvaru i početak revolucije

Početna točka Rumunjske revolucije i pada komunizma u zemlji smatra se incident koji se dogodio u Temišvaru, gradu na zapadu zemlje, u blizini jugoslavensko – rumunjske granice. Geografski položaj Temišvara navodi se kao ključna stavka u širenju vijesti o izbijanju revolucije pošto je grad bio smješten na zapadu zemlje te je bio poprilično otvoren zapadnjačkim idejama.⁵² U tom su gradu dana 16. prosinca 1989. izbili prvi otvoreni prosvjedi protiv komunističke vlasti. Demonstracije su izbile zbog kršenja ljudskih prava, a opći kaos u Rumunjskoj pokrenuli su pripadnici mađarske nacionalne manjine. Svećenik protestantske crkve Laszlo Tokes, poznat po svom religijskom aktivizmu i borbi za prava mađarske manjine u Rumunjskoj, bio je „iskra“ koja je zapalila vatru revolucije. Ranije te godine, u srpnju, Tokes je u intervjuu za mađarsku televiziju kritizirao politiku Rumunjske i optužio je režim da zanemaruje i dokida osnovna ljudska prava. Njegove aktivnosti izazvale su sumnju vlasti, što je kulminiralo pokušajem deložacije 1989. godine. Zbog sukoba s biskupom Laszlom Pappom i komunističkim vlastima, Tokes je trebao biti

⁴⁹ Fukuyama, Francis (1992.), *The End Of History and the Last Man*, Macmillan Inc., New York, 26.

⁵⁰ Fukuyama, 1992., 32.

⁵¹ Tismaneanu, Vladimir (2009.), *The Revolutions of 1989: Causes, Meanings, Consequences, Contemporary European History, Revisiting 1989: Causes, Course and Consequences*; Cambridge (August 2009), Vol. 18, No. 3, 282.

⁵² Saini-Davies, 2005., 54.

deložiran iz kuće.⁵³ Međutim, Tokes je odbio napustiti svoje stambeno mjesto nakon što je razriješen dužnosti u Temišvaru te preseljen u drugu župu u sjevernoj Transilvaniji.⁵⁴ Već 10. prosinca nakon održane mise, Tokes je obavijestio građane da mu se sprema prisilna deložacija zakazana za 15. prosinca te ih pozvao da prisustvuju deložaciji.⁵⁵ Prisustvovanje deložaciji trebao je biti miran prosvjed na lokalnoj razini, prvotno usmjeren protiv nepravde prema lokalnoj zajednici. Sam Tokes kasnije je izjavio da mu cilj nije bio političko provociranje i rušenje sustava. Tokes je kasnije izjavio da je zamolio okupljene da se raziđu kako ne bi došlo do eskalacije sukoba. Dana 15. prosinca skupina vjernika, prvenstveno pripadnika mađarske manjine, okupila se oko župne kuće. Ispred kuće se okupilo oko stotinjak ljudi i počelo je pjevati stare rumunjske revolucionarne pjesme koje će kasnije postati simbolom borbe za demokraciju u Rumunjskoj.⁵⁶ Zanimljivo je to što se uopće dozvolio dolazak građana pred Tokesov župni ured. Na snazi je bila zabrana okupljanja te vrste, ali vlasti su dozvolili građanima da se okupe pred uredom. Ceausescu je odbio intervenciju Securitatea u Tokesovom preseljenju i deložaciji, a pretpostavlja se da je razlog bio taj da ne želi stvarati još više negativno publiciteta.⁵⁷ Već sljedećeg dana situacija se naizgled smirila. Međutim, poslijepodne su se ljudi ponovno počeli okupljati. Oko 15 sati, masa je počela uzvikivati prve slogane "Dolje Ceausescu!". Kako je vrijeme prolazilo, sve više ljudi se pridruživalo prosvjednicima. Do 17 sati trg je bio prepun ljudi, a promet kroz područje postao je ozbiljno otežan.⁵⁸ Nezadovoljstvo građana sve je više raslo te su se mirni prosvjedi protiv iseljenja i premještanja svećenika brzo pretvorili u prosvjed protiv Ceausescu i njegovog režima. U svrhu suzbijanja prosvjeda vlasti su brzo mobilizirale nekoliko „zaštitara“ režima, među kojima su bili tajna služba Securitate, lokalne milicijske snage, vatrogasci i granična straža. Prvi sukobi između prosvjednika sa vatrogascima i milicijom dogodili su se u večernjim satima 16. prosinca, između 19 i 20 sati 16. prosinca.⁵⁹ Sukobi su trajali cijelu noć sa 16. na 17. prosinca, prosvjednici su se koristili raznim hladnim oružjem, bocama i kamenjem u sukobu s policijom. Više stotina ljudi je uhićeno. Ceausescu je na nemire u Temišvaru odgovorio proglašavanjem izvanrednog stanja te je ustanak usporedio sa terorističkim činom. Nemiri i prosvjedi su se nastavili 17. prosinca u

⁵³ Petrescu, 2010., 87.

⁵⁴ Isto, 88.

⁵⁵ Isto, 88.

⁵⁶ Isto, 2010., 89.

⁵⁷ Saini-Davies, 2005., 58.

⁵⁸ Petrescu, 2010., 90.

⁵⁹ Isto, 91.

jutarnjim satima. Prosvjednici su provalili u zgradu okružnog komiteta i izbacili partijske dokumente, propagandne brošure i Ceausescuova djela kroz prozore. Do većih nereda je došlo u popodnevnim satima kada je vojska počela koristiti oklopna vozila i tenkove za rastjerivanje prosvjednika. To se dogodilo oko 15 sati, a nešto poslije 16 sati došlo je i do ispaljivanja hitaca prema prosvjednicima koji su izvikivali parole protiv Ceausescua.⁶⁰ Do kasnog poslijepodneva 17. prosinca, vlasti su izgubile kontrolu nad centrom Temišvara, gdje su prosvjednici demolirali veliki broj objekata te čak preoteli pet tenkova vojske koja je pokušala spriječiti protest.⁶¹ Sljedeća dva dana izravni sukobi su se smirili, ali velik dio građana bio je u štrajku. Dana 18. prosinca centar grada bio je pod strogom kontrolom vojske i pripadnika Securitatea. Gradom je vladao šok zbog sukoba i izgubljenih života u prosvjedu. Malo se ljudi koji nisu bili direktni učesnici prosvjeda usudilo izaći na ulice nakon sukoba prošlih noći. Među ljudima je vladao strah od vojske i pripadnika Securitatea. Građani su mislili da nakon prosvjeda naoružani vojnici ne biraju mete. U istoj je atmosferi protekao i sljedeći dan. Direktnih prosvjeda nije bilo, ali gradom je vladalo opsadno stanje. Tijekom kaosa u Temišvaru, sam Ceausescu imao je obavezu 18. prosinca posjetiti Iran u svrhu dijaloga o odnosu Rumunjske i Irana na planu vanjske politike. Posjet je bio važan radi poboljšanja ekonomske situacije i Ceausescu se našao u neugodnoj situaciji, napustio je zemlju u trenutku gotovo izvanrednog stanja, ali nije mogao dopustiti daljnje narušavanje ekonomski odnosa sa Iranom koji je Rumunjskoj bio važan u pogledu vojnih sporazuma.⁶² Međutim, dok se Ceausescu vratio iz Irana, Temišvar je praktički bio pod kontrolom prosvjednika. Dana 20. prosinca štrajk se nastavio. Iako su radnici došli na radna mjesta, odbijali su raditi. Ujutro oko 8 sati manja skupina radnika krenula je prema centru grada. Pridružilo se još nekoliko skupina radnika te su svi zajedno krenuli u centar grada prema Trgu Opera.⁶³ Pri dolasku na trg radnike je dočekala vojska koja, za razliku od prijašnjih dana, nije tražila konflikt sa prosvjednicima. Većina pripadnika vojske se povukla, a neki su se čak i pridružili prosvjedu. Promjenom naravi vojske promijenila se i narav prosvjednika koji su počeli uzvikivati parole koje pozivaju na mir kao što su „Bez nasilja“ i „Vojska je uz nas“.⁶⁴ Prosvjednici su zauzeli balkon kuće Opere, koji je postao revolucionarna tribina, a sa balkona zgrade oko 12 sati proglašeno je osnivanje Rumunjskog

⁶⁰ Isto, 53.

⁶¹ Saini-Davies, 2005., 63.

⁶² Isto, 69.

⁶³ Petrescu, 2010., 95.

⁶⁴ Isto, 96.

demokratskog fronta (FDR) kao opozicijske stranke.⁶⁵ Kako je Ceausescu za vrijeme prosvjeda bio u Iranu, kontrolu nad situacijom morala je preuzeti njegova supruga Elena koja je poslala delegaciju na sastanak u Temišvar. Već u popodnevnim satima održan je izvanredni sastanak između predstavnika prosvjedne skupine, odnosno Rumunjskog demokratskog fronta i rumunjskog premijera Constantina Dacalescu. Glavni zahtjevi FDR-a bili su ostavka Ceausescua na mjestu predsjednika i formiranje nove višestranačke demokratske vlade. Vlasti su pristale na tri manja zahtjeva koja su prosvjednici postavili, a to su bili imunitet za delegate, puštanje pritvorenih i povratak tijela poginulih.⁶⁶ Međutim, Dacalescu nije mogao pristati na ostale zahtjeve prosvjednika. Pregovori između dvije strane su propali te se Dacalescu isti dan vratio u Bukurešt. Odgovor Bukurešta na proteste bio je okrivljenje „huligana“ koji su povezani sa stranim tajnim službama u cilju destabiliziranja političkog sustava. Na kraju, prosvjednici u Temišvaru postigli su ono što su htjeli. Vijesti o pobuni u Temišvaru proširile su se Rumunjskom putem stranih radijskih postaja, ali i usmenim putem među građanima, pogotovo radnicima. Za revoluciju se pročulo u ostatku zemlje. Stvoreni su svi preduvjeti za masovni pokret protiv vlasti i u ostatku zemlje, unatoč pokušaju ignoriranja i skrivanja revolucije od strane nacionalnih rumunjskih medija. Procjenjuje se da je u prosvjedima u Temišvaru sudjelovalo nešto više od 100 tisuća ljudi.

6. Od centra do periferije?

U trenutku kada su protesti započeli u Temišvaru, već su započeli i u drugom velikom rumunjskom gradu, Aradu. Val protesta širio se iz zapadnog dijela zemlje prema istoku. Vijesti o stanju u Temišvaru brzo su se proširile zemljom i pokrenule val nezadovoljstva i prosvjeda u desecima gradova. Ovi protesti su označili eskalaciju nezadovoljstva diljem zemlje.⁶⁷ Iako se može reći da je Bukurešt centar revolucije u Rumunjskoj, kao početna točka širenja prosvjeda mora se smatrati Temišvar. Prosvjed koji se tamo održao u ta četiri prosinačka dana bio je iskra koja je zapalila revoluciju u ostatku zemlje. Stanovnici manjih gradova počeli su organizirati vlastite prosvjede i zauzimali lokalne vladine urede. Događaji u Temišvaru izazvali lančanu reakciju koja se ubrzo proširila na okolna mjesta, stvarajući krizu diljem zemlje. Dana 20. prosinca 1989.,

⁶⁵ Isto, 88.

⁶⁶ Saini-Davies, 2005., 76.

⁶⁷ Petrescu, 2010., 100.

protesti su se proširili na gradove i sela u Banatu i Crisani, uključujući Jimboliju, Sannicolau Mare, Detu i Lugoj, gdje su demonstracije rezultirale smrću dvoje ljudi.⁶⁸ Kritičan dan bio je 21. prosinca kada su se, osim u Bukureštu, počeli održavati prosvjedi i u ostalim većim gradovima. U okruzima Timis, Resita i Caranasebes izbili su prosvjedi nezadovoljnih radnika. Najozbiljniji incidenti 21. prosinca dogodili su se u velikim gradovima Transilvanije, uključujući Cluj, Sibiu, Targu Mures i Brasov. U Cluju su nemiri izbili u poslijepodnevnim satima kada se manja skupina ljudi skupina ljudi, većinom radnici iz tvornica, uputila prema trgu.⁶⁹ Tada su okupljeni počeli izvikivati slogane protiv Ceausescua i vlasti. Na dolazak naoružanih trupa na trg prosvjednici su reagirali tako što su izazivali vojnike i provocirali ih da pucaju, a mladi glumac Calin Nemes je čak provocirao vojsku da puca.⁷⁰ Tijekom nastale zbrke, zapovjednik vojske je naredio paljbu. Vijesti o incidentu brzo su se proširile, a kolone prosvjednika krenule su prema centru grada. Neredi su se nastavili do jutra 22. prosinca, ukupno je smrtno stradalo 26 osoba.⁷¹ Slična situacija bila je i u Sibiuu, gradu u središnjoj Rumunjskoj gdje su prosvjedi su započeli 21. prosinca, kada su prosvjednici zapalili vozila vojnih snaga i sukobili se vojnicima.⁷² Vojnici su otvorili vatru, što je rezultiralo smrću dvoje prosvjednika i ranjavanjem mnogih drugih. Sljedećeg jutra oko 1000 prosvjednika skupilo se na glavnom trgu i zahtijevalo oslobađanje uhićenih, ali ponovno je došlo do sukoba u kojima je poginulo više ljudi.⁷³ Unatoč silnom nasilju, bilo je slučajeva i mirnih prosvjeda. U Brasovu su prosvjedi uglavnom ostali mirni, bez smrtnih slučajeva prije pada Ceausescua. Nakon prvih prosvjeda 21. prosinca, lokalni lideri bili su otvoreni za dijalog sa prosvjednicima. Sljedećeg dana, prosvjednici su se ponovno okupili ispred zgrade okružnog vijeća, gdje su mirno skandirali slogane i spaljivali Ceausescuove portrete.⁷⁴ Kada su vijesti o Ceausescuovom bijegu stigle do stanovnika Brasova, tada dolazi do izljeva bijesa i nasilja. Prosvjednici su provalili u zgradu vijeća i preuzeli kontrolu nad njom. Što se tiče manjih sela i gradova sa manjim brojem stanovnika, prosvjedi su bili rjeđi i ne toliko ekstremni. Većinom su to bili prosvjedi nezadovoljnih radnika iz lokalnih tvornica i poduzeća. Primjeri takvog protesta su prosvjedi u Fagarasu, Cisnadiu i Caransebesu. Zaključno s navedenim informacijama može se zaključiti da je Temišvar bio početna točka i žarište

⁶⁸ Saini-Davies, 2005., 78.

⁶⁹ Isto, 79.

⁷⁰ Isto, 79.

⁷¹ Isto, 80.

⁷² Isto, 81.

⁷³ Isto, 81.

⁷⁴ Isto, 81.

revolucije. Iz tog se mjesta revolucija širila prema periferiji, odnosno prema manjim središtima. Do 21. prosinca nemiri su izbili u mnogim većim gradovima, uključujući i Bukurešt, no val protesta započeo je već 16. prosinca na zapadu zemlje. Ispravno gledište bilo bi promatrati Bukurešt kao centar revolucije i mjesto eskalacije sukoba zbog najmasovnijih prosvjeda, najveće materijalne štete te najvećeg broja stradalih. Međutim, kao iskra koja je zapalila revoluciju i pokrenula njeno širenje treba se promatrati prosvjed u znak podrške Laszla Tokesa u Temišvaru koji je započeo 15. prosinca.

7. Revolucija u Bukureštu – krvavi blagdani

7.1. 21. prosinca - Ceausescuov govor

Nakon povratka iz Irana Ceausecu je odlučio održati masovno okupljanje u Bukureštu kako bi govorio o potrebi očuvanja režima i stabilnosti vlasti. Skup je započeo 21. prosinca u jutarnjim satima pred zgradom Centralnog komiteta. U jutarnjim satima ljudi su se počeli okupljati na trgu, a oko 12 sati Ceausescu se obratio narodu. Na trg su bili pozvani radnici iz bukureštanskih tvornica i ureda, skupilo se oko 80 tisuća ljudi.⁷⁵ Cijeli skup bio je pod kontrolom milicije i Securitatea zbog gotovo ratnog stanja u Temišvaru. Cilj skupa bio je osuditi prosvjed u Temišvaru i okarakterizirati ga kao teroristički čin skupine huligana. Međutim, bilo je jasno da je Ceausescu već izgubio povjerenje velikog djela građana. Većina ljudi na okupljanju bila je u tmurnom raspoloženju iz razloga što na okupljanje nisu došli samoinicijativno. Kao prava podrška Ceausescuu isticala se tek manja skupina ljudi većinom sastavljena od partijskih službenika.⁷⁶ Ceausescu je samouvjerenio izašao pred masu okupljenih na trgu. Govor je započeo monologom o potrebi zaštite rumunjskog nacionalnog suvereniteta i pozivom naroda na jedinstvo u obrani neovisnosti i rumunjskih nacionalnih ideala.⁷⁷ Unatoč početnoj podršci za vrijeme njegovog govora, nakon manje od dvije minute počeli su se čuti vriskovi iz publike. Nakon vriskova uslijedilo je nešto za što se danas pretpostavlja da je bila manja eksplozija ili pucnjevi od strane pripadnika Securitatea. Ljudi su nakon toga počeli izvikivati neprijateljske parole u čast prosvjeda u Temišvaru. Nakon samo nekoliko minuta prijenos uživo bio je prekinut, a Ceausescua su

⁷⁵ Almond, 1992., 4.

⁷⁶ Almond, 1992., 5.

⁷⁷ Petrescu, 2010., 101.

tjelohranitelji sklonili sa terase zgrade. Nakon nekoliko minuta, prijenos je nastavljen, ali vidjela se promjena u Ceausescuovom stavu i glasu. Prvotno su on i supruga Elena pokušavali umiriti masu, govoreći im da se smire i da sjednu. Ceausescu je zatim nastavio govor u tonu osuda huligana koji su uzrokovali neredu u Temišvaru. Pokušao je bezuspješno smiriti masu, ponudio je ljudima povećanje mirovina i plaća, ali nitko ga više nije slušao.⁷⁸ Sami Nicolae i Elena su tada shvatili da su izgubili podršku naroda i da bi ova situacija mogla završiti kobno po njih. Skup se uskoro pretvorio u demonstracije, a demonstracije zatim i u pravu revoluciju s ciljem rušenja komunističkog režima. Okupljeni na glavnom trgu počeli su uzvikivati parole protiv Ceausescua kao što su „Dolje diktatura“, „Smrt tiraninu“ i „Jučer u Temišvaru, sutra u cijeloj zemlji“.⁷⁹ Prosvjed se preseli i na obližnji Trg Sveučilišta gdje su studenti skandirati slogane protiv Ceausescua i komunizma. Donekle mirni prosvjed nastavio se sve do večernjih sati kada su započeli neredi i pucnjava na okupljene. Ljudi su izašli na ulice naoružani kamenjem, Molotovljevim koktelima i raznim hladnim oružjem, a neki su čak imali i vatreno oružje.⁸⁰ Sukobi i prolijevanje krvi nastavili su se do jutarnjih sati. Ukupna ljudska i materijalna šteta tog dana bila je golema. Ministarstvo unutarnjih poslova izvijestilo je da je 21. prosinca te u noći sa 21. na 22. prosinac 1245 osoba uhićeno, 462 ranjeno, a 50 ubijeno.⁸¹ Faktor u pridonošenju velikom broju žrtava bila je nespretnost i loša koordinacija između vojske i Patriotske garde, paramilitarne postrojbe koju je Ceausescu uposlio da suzbije neredu. Nesporazumi i neorganiziranost uzrokovali su žrtve među vojskom i civilima koji se u više navrata međusobno pogrešno identificirali.⁸²

7.2. 22. prosinca – Vasile Milea i pad režima

Rano jutro 22. prosinca bilo je puno mirnije nego prošla noć, ali su glavne ulice bile pod blokadom vojske, milicije i pripadnika Securitate. Već u ranojutarnjim satima zemlju je potresla nova izvanredna vijest. Ministar obrane Vasile Milea između 9 i 10 sati ujutro navodno je počinio samoubojstvo. I danas nije razjašnjeno je li Milea doista počinio samoubojstvo ili je ubijen po nalogu. Njegova smrt imala je bitnu ulogu u daljnjim odlukama vojske i Securitatea u nastavku

⁷⁸ Almond, 1992., 6.

⁷⁹ Petrescu, 2010., 105.

⁸⁰ Saini-Davies, 2005., 129.

⁸¹ Petrescu, 2010., 106.

⁸² Saini-Davies, 2005., 129.

dana. Milea nije bio izrazito popularan, kako ni u narodu tako ni u partijskim i vojnim krugovima. Razlogu tome je njegov hijerarhijski uspon zahvaljujući obitelji Ceausecu čiji je Milea bio miljenik te samoj činjenici da nije bio redovni vojnik već samo general u Partiji.⁸³ Zbog svog navodnog samoubojstva Milea je smatran izdajnikom rumunjskog naroda. Nakon Mileine smrti došlo je do iznenadnog povlačenja vojske sa glavnog trga, to se dogodilo oko 10 sati i 45 minuta prema naredbi Victora Stanculescu, čovjeka koji je naslijedio Mileu na mjestu ministra obrane.⁸⁴ Efekt koji je Mileina smrt imala na vojsku bio je golem. Vojnici su se polako počeli okretati protiv svojih zapovjednika. Pasivnost vojske mogla se uočiti u trenutku kada su prosvjednici došli pred sjedište Partije na trgu. Prosvjednici su pokušali silom upasti u sjedište, a vojska im nije pružila gotovo nikakav otpor. Stanculescuovo povlačenje vojske itekako je naštetilo samom Ceausecuu te je imalo veliku ulogu u njegovom konačnom padu. Vidjevši da više nema izlaza, Ceausescu i njegova supruga Elena odlučili su se za bijeg. Evakuaciju su pomogli organizirati Manea Manescu i Emil Bobu, dugogodišnji Ceausescuovi politički saveznici, a samu evakuaciju predložio je Stanculescu nakon što je naredio povlačenje vojske.⁸⁵ Ceausescu i supruga su se dizalom zaputili prema krovu zgrade Parlamenta gdje ih je čekao helikopter koji ih je trebao odvesti na sigurno. Nakon što je došlo do privremenog zastoja u dizalu i nestanka struje, Ceausescu i supruga uspjeli su doći do krova zgrade iako su prosvjednici već provalili u prostorije zgrade.⁸⁶ Cijela situacija izgledala je kaotično, improvizirano i panično. Ceausescu je na kraju uspio doći do helikoptera i pobjeći bijesnoj masi prosvjednika. To se dogodilo u 12 sati i 8 minuta.⁸⁷ Bijeg Ceausescua helikopterom iz svoje „utvrde“ pred masom nezadovoljnih građana označava slom komunističkog režima u rumunjskoj državi. Helikopter se nakon polijetanja iz Bukurešta zaputio u Snagov, grad nedaleko od Bukurešta gdje je Ceausescu imao rezidenciju. Postojali su planovi za protunapad na prosvjedniku u Bukureštu i ponovno uspostavljanje vlasti, ali s obzirom na smanjenu podršku koju je Ceausescu u tom trenutku imao, brzo se odustalo od tih planova.⁸⁸ Ceausescu je ponovno ušao u helikopter, ali let nije dugo trajao zbog rizika da bude uočen na radaru ili pogođen od strane

⁸³ Almond, 1992., 10.

⁸⁴ Petrescu, 2010., 107.

⁸⁵ Almond, 1992., 13.

⁸⁶ Isto, 13.

⁸⁷ Petrescu, 2010., 108.

⁸⁸ Almond, 1992., 15.

pobunjenika. Helikopter je sletio u obližnju zračnu luku te je Ceausescu svoj bijeg nastavio automobilom.

7.3. Uspostava nove vlasti

Dok su ljudi na ulicama prosvjedovali i slavili pad režima, unutar zgrade Parlamenta vladao je kaos. U prvih 24 sata nakon Ceausescuovog bijega glavni problem bila je loša koordinacija između vojske i državnog aparata. Nije bilo ujedinjene komande, plana djelovanja i strategije. Naredbe su često davane putem televizije, što je dodatno pogoršalo situaciju.⁸⁹ Slična situacija bila je i na polju politike. Nakon Ceausescuovog bijega, različite grupe su se okupile u Centralnom komitetu te su pripadnici svake grupe tvrdili da su oni legitimni predstavnici naroda. Nedostatak organiziranog otpora prije pada Ceausescua doveo je do toga da uloga vođe pripada najorganiziranijoj i najspretnijoj skupini.⁹⁰ Došlo je do pokušaja preuzimanja i nametanja vlasti od strane pojedinaca kao što je bivši komunist Ilie Verdet, ali taj pokušaj bio je bezuspješan.⁹¹ Međutim, jedinu pravu podršku među visokim dužnosnicima vojske i Securitatea imao je samo Ion Iliescu. Taj visokopozicionirani član Partije u prijašnjim je godinama bio osporavan i „omalovažavan“ od strane Ceausescua, a po izbivanju revolucije postao je jedan od glavnih kritičara režima. Zajedno sa svojim pristašama koji su preuzeli vlast nakon Ceausescuovog bijega, Iliescu je jedna od najzaslužnijih osoba za razvoj demokratske misli u Rumunjskoj kasnih 80-ih i ranih 90-ih. Tog se 22. prosinca ubrzo nakon Ceausescuovog bijega oformila nova politička organizacija pod nazivom Nacionalna fronta spasenja, skraćeno NSF. Uz Iliescu na čelu stranke, isticali su se još i Silviu Brucan koji je postao jedan od glavnih Ceausescuovih kritičara te bivši član sigurnosnih snaga Nicolae Militaru. Glavni čovjek vojske Stefan Gusa, i šef Securitatea, Iulian Vlad, brzo su se priklonili NSF-u smatrajući da je to najbolja opcija za smirivanje kaosa u zemlji, ali i u nadi da će time izbjeći buduće probleme.⁹² Ciljevi NSF-a bili su usmjereni prema razvoju demokratizacije rumunjske države i ekonomskom oporavku zemlje koja je bila poprilično oštećena na tom polju. Prije svega, uspostava demokracije, slobode i dostojanstva rumunjskog

⁸⁹ Saini-Davies, 2005., 132.

⁹⁰ Sislin, John (1991.), *Revolution Betrayed? Romania and the National Salvation Front*, Studies in Comparative Communism, (December 1991), Vol. 24, No. 4, 400.

⁹¹ Almond, 1992., 224.

⁹² Almond, 1992., 224.

naroda. U tom cilju, novo tijelo bi uključivalo "sve zdrave snage" zemlje kao i one koji su "hrabro ustali u obranu slobode i dostojanstva tijekom godina totalitarne tiranije".⁹³ Konkretnije, glavni cilj je bio „*napuštanje vodeće uloge jedne stranke i uspostavu demokratskog i pluralističkog sustava upravljanja, restrukturiranje gospodarstva u skladu s kriterijima profitabilnosti i učinkovitosti, reorganizacija obrazovanja, uklanjanje indoktrinacije, promocija istinskih vrijednosti humanizma, reguliranje vanjske politike tako da služi ciljevima prijateljstva i mira. poštivanje međunarodnih obveza Rumunjske te domaće i vanjske politike koje zadovoljavaju potrebe i interese naroda*“.⁹⁴ Nakon odluke o formiranju NSF-a, bilo je potrebno obratiti se narodu. Tako je u popodnevnim satima 22. prosinca organizirano obraćanje predstavnika NSF-a putem televizijskog prijenosa. Tijekom javljanja Iliescu je održao snažan govor koji se manje-više svodio na kritiku Ceausescua. Istaknuo je patnju kroz koju je narod prošao zbog Ceausescua, opisivao ga kao bezdušnog i okrutnog diktatora kojeg treba privesti pravdi.⁹⁵ Međutim, Iliescu u svom govoru nije zagovarao demokratski sustav, veće je branio komunizam i socijalizam. Tvrdio je da je problem bio u ljudima koji su takav oblik vlasti zloupotrijebili za svoje interese. Također je naglasio da ti ljudi, aludirajući na Ceausescua, blate uspomenu na ljude koji su dali živote za socijalizam.⁹⁶ Iliescu je govorio o promjeni i transformaciji umjesto o revoluciji. Njegov govor je bio nejasan i nije ponudio konkretne planove za budućnost.⁹⁷ Novi lideri imali su zadatak suočiti se s brzim razvojem događaja i kaosom koji je i dalje vladao ulicama.

7.4. Nastavak nereda u Bukureštu

Nakon Ceausescuovog bijega, prosvjedi u Bukureštu nisu stali te su potrajali sve do 25. prosinca. Najveći broj ljudi stradao je upravo u tom periodu. Nakon Ceausescuovog bijega došlo je do jednog od ključnih prevrata. Vojska je stala na stranu pobunjenika i podržala revoluciju. Od demonstracija u Temišvaru, slogan "Vojska je s nama" bio je prisutan među prosvjednicima, a nakon svrgavanja Ceausescua, vojska se otvoreno svrstala među prosvjednike.⁹⁸ Nespremnost i konfuzija u vojsci često je dovodila do nepotrebnih sukoba na ulicama gdje su se međusobno

⁹³ Saini-Davies, 2005., 111.

⁹⁴ Sislin, 1991., 395.

⁹⁵ Saini-Davies, 2005., 109.

⁹⁶ Isto, 109.

⁹⁷ Isto, 112.

⁹⁸ Saini-Davies, 2005., 123.

napadali vojska, pripadnici Securitatea i policije te civil, ne razlikujući prijatelja od neprijatelja. Dodatnom kaosu pridonijeli su i civili koji su uzeli su oružje kako bi branili revoluciju. To je često rezultiralo dodatnom konfuzijom i pogibijama. Situacija se u noći sa 22. na 23. prosinca počela zaoštavati. Neredi su se nastavili i sljedeći dan, čak su i tenkovi morali doći na trg kako bi zaustavili upade u Palaču Parlamenta. Sveukupno je od 22. prosinca do 25. prosinca u Bukureštu stradalo oko 900 ljudi, a ključni razlozi za toliki broj mrtvih bila je loša koordinacija vojske, beskompromisnost civila i stanje opće anarhije koje je zavlдалo u zemlji nakon Ceausescuovog bijega iz Bukurešta.

7.5. Uhićenje, suđenje i pogubljenje

Nakon prisilnog napuštanja helikoptera, Ceausescu i njegova supruga ukrcali su se u automobil na cesti između Bukurešta i Targovista. Za vrijeme putovanja automobilom, na radiju su kružile vijesti i novosti o revoluciji. Za vrijeme njihove vožnje automobilom pripadnici Securitatea već su počeli zaustavljati i pretresati automobile u potrazi za Ceausescuom te je bilo jasno da će vrlo brzo doći do uhićenja. Tjelohranitelji koji su vozili obitelj Ceausescu u ukradenom automobilu na kraju su odlučili predati ih vlastima. Otprilike 3 sata nakon što je helikopter poletio iz Bukurešta, obitelj Ceausescu predana je vlastima. To se dogodilo u Targovistu, gradu u južnoj Rumunjskoj smještenom otprilike 80 kilometara sjeverozapadno od Bukurešta. Uhićenje se dogodilo u poljoprivrednom institutu grada Targovista, gdje su tjelohranitelji predali Ceausescua i njegovu suprugu lokalnoj policiji.⁹⁹ Nedugo nakon uhićenja lokalna policija odvela je par u lokalni vojni objekt gdje su ostali do početka suđenja. Odlučeno je da će se suđenje održati u Targovistu kako bi se izbjegao ponovni transport u Bukurešt i komplikacije koje mogu nastati. Suđenje je bilo tajno i unaprijed organizirano, s već unaprijed odlučenom presudom od strane novih političkih lidera. Bitna i ključna činjenica je ta da je suđenje bilo kaotično, nepotkrijepljeno dokazima te održano samo u svrhu otklanjanja i eliminacije omraženog vodećeg čovjeka države. Optužbe protiv Nicolae Ceausescua i njegove supruge bile su raznolike, od ekonomskog iskorištavanja do zločina protiv čovječanstva. Obuhvaćale su genocid, potkopavanje državne moći, potkopavanje nacionalne ekonomije, izgladnjivanje naroda kroz programe racionalne prehrane, sustavno rušenje sela, gradnju megalomanskih zgrada, pronevjeru bogatstva zemlje, uništavanje nacionalne kulture

⁹⁹ Almond, 1992., 231.

i namjerno zanemarivanje opskrbe vojske modernom tehnologijom.¹⁰⁰ Takav način suđenja nije mogao pružiti jasnu sliku o stvarnom broju žrtava tijekom revolucije jer su se brojke kretale do apsurdnih razmjera. Također, optužbe za genocid bile su neutemeljene. Navedeno da je u genocidu stradalo više od 60 tisuća ljudi. Taj broj je kasnije interpretiran kao broj žrtava revolucije, iako ta brojka nije točna.¹⁰¹ Najtemeljnije optužbe bile su one koje su se doticale ekonomske eksploatacije i narušavanja vanjskopolitičkih odnosa. Odluka o suđenju Ceausescu i njegovim suradnicima donesena je navečer 24. prosinca na sastanku izvršnog biroa NSF-a. Odmah taj dan, čak i prije suđenja donesena je neformalna odluka o pogubljenju para Ceausescu. Službeno, je ta odluka o pogubljenju opravdana vojnim stanjem, s tvrdnjom da bi njihova smrt zaustavila prosvjede i nered na ulicama.¹⁰² Ceausescu se za to vrijeme i dalje nalazio u vojnoj bazi u Targovistu pod nadzorom generala Andreia Kemenicija. Stanje unutar baze i podaci o Ceausescuovom stanju i razvoju situacije nisu bili poznati, informacije su bile vrlo limitirane.¹⁰³ Članovi NSF-a sumnjali su da Kemenici štiti Ceausescua. Sve su te okolnosti pridonijele klimavoj i napetoj atmosferi u Targovistu, ali i u redovima NSF-a. Dan suđenja, 25. prosinca, također je počeo kaotično. Kemenici je planirao evakuirati Ceausescua u Bukurešt, ali savjetovano mu je da to ne čini zbog nereda na ulicama grada. Na kraju je odlučeno da se suđenje održi u Targovistu, U popodnevnim satima tamo je iz Bukurešta helikopterom poslan tribunal i grupa odvjetnika te streljačka postrojba.¹⁰⁴ Tvrdnju da je ishod suđenja bio već unaprijed poznat potvrđuje podatak da je još prije suđenja odabrano mjesto pogubljenja Nicolaea i Elene. Suđenje dvojcu trajalo je tek nešto više od sat vremena, a prošlo je u kaotičnoj atmosferi. Suđenje Ceausescuovima ubrzo se pretvorilo u osobne napade, posebno protiv Elene Ceausescu, zbog njenog navodnog luksuznog ukusa i stila života iako se u javnosti predstavljala kao skromna osoba koja živi kao i većina rumunjskog naroda.¹⁰⁵ Kao i za vrijeme čitave revolucije, Nicolae Ceausescu se tijekom suđenja čvrsto držao svog stava da sud nema legitimitet da mu sudi. Negirao je sve optužbe i odbijao priznati nadležnost suda, tvrdeći da je suđenje farsa. Ceausescu je sebe proglašavao braniteljem rumunjskog suvereniteta i neovisnosti te da su oni koji su ga svrgnuli pravi neprijatelji rumunjskog naroda.

¹⁰⁰ Grosecu, Raluca, Ursachi, Raluca (2015.), *The Romanian Revolution in Court: What Narratives about 1989?*. U: Tismaneanu, Vladimir, Iacob, Bogdan C. (2015.), *Remembrance, History, and Justice: Coming to terms with traumatic pasts in democratic societies*, Central European University Press, 264.

¹⁰¹ Saini-Davies, 2005., 139.

¹⁰² Isto, 136.

¹⁰³ Isto, 137.

¹⁰⁴ Isto, 138.

¹⁰⁵ Isto, 140.

Nakon kratkog suđenja, Nicolae i Elena Ceausescu su proglašeni krivima po svim točkama optužnice te su osuđeni na smrt strijeljanjem. Nakon suđenja skupina vojnika odvela je Ceausescua i njegovu suprugu u dvorište ispred zgrade gdje im je suđeno. Oboje su bili svezanih ruku iza leđa. Nakon što su postavljeni uz zid, skupina vojnika je iz automatskog oružja ispalila hice prema paru i usmrtila ih. To se dogodilo 25. prosinca 1989. godine oko 15 sati. Iako je snimka pogubljenja par dana kasnije obišla svijet, na snimci se ne prikazuje trenutak pogubljenja. Pretpostavlja se da se egzekucija odvila prebrzo da bi je snimatelj mogao zabilježiti kamerom, tako da se na snimci mogu vidjeti samo beživotna tijela neposredno nakon egzekucije. Službena verzija tvrdi da su dva vojnika pucala prerano bez naređenja.¹⁰⁶ Fotografije mrtvog para kasnije su obišle svijet te su danas važan dio povijesne baštine Europe. Nakon pogubljenja tijela su helikopterom prebačena u Bukurešt. Nakon što su neko vrijeme čuvani u vojnoj bolnici, Ceausescusovi su pokopani na vojnom groblju Ghencea u Bukureštu.¹⁰⁷ Nakon pogubljenja Nicolaea Ceausescua, život u Rumunjskoj počeo se polako vraćati u normalu. Radio i televizija nastavili su sa opuštenijim programom, a i neredi su se polako stišavali. Do 25. prosinca pucnjava je gotovo prestala u većim gradovima poput Cluja, Craiove i Mihai Brava. Tijekom sljedećih dana, borbe su prestale i u drugim gradovima poput Brasova, Temišvara, i Turde.¹⁰⁸ Međutim, bilo je i onih koji nisu bili posve zadovoljni egzekucijom Ceausescuovih jer su smatrali da je do toga došlo bez ikakvog legitimiteta i procesa. Bez obzira na sve te okolnosti, smrt Nicolaea Ceausescu predstavlja vrhunac Rumunjske revolucije i jedan je od najvažnijih trenutaka te prijelomne 1989. godine. Za mnoge je Ceausescuova smrt simbolizirala kraj ere straha, represije i života u bijedi, no također je otvorila put za preispitivanje i suočavanje s naslijeđem njegove vladavine. Glavno pitanje i problem koji je Ceausescu ostavio za sobom je pitanje demokratizacije zemlje i izvlačenja iz ekonomske i gospodarske krize.

7.6. Reakcija ljudi, materijalna i ljudska šteta

Svijet je uglavnom pozitivno reagirao na revoluciju, izrazivši podršku rumunjskom narodu u njihovoj borbi za slobodu i demokraciju. Posebno veliku podršku Rumunjska je imala od zemalja

¹⁰⁶ Isto, 140.

¹⁰⁷ Isto, 141.

¹⁰⁸ Isto, 142.

zapadne Europe te od zemalja koje su se također pokušavale osloboditi komunističkog režima. Što se tiče broja žrtava, procjenjuje se da je živote u neredima izgubilo oko 1100 ljudi, dok je ranjenih preko 3300.¹⁰⁹ Veći dio žrtava stradao je nakon Ceausescuovog bijega iz Bukurešta. Neredi koji su se nastavili do 25. prosinca odnijeli su preko 900 života, dok je ostatak žrtava stradao između 16. i 22. prosinca. Najveći dio stradalih činili su civili. Mnogi su stradali u unakrsnoj vatri između vojske i civila. Vojska je nakon 22. prosinca većinski prešla na stranu revolucionara. Nakon Ceausescuovog bijega, došlo je do intenzivnih borbi između vojske i navodnih pripadnika Securitatea, što je dovelo do brojnih žrtava. Mnogi civili i vojnici greškom stradali su u unakrsnoj vatri, često zbog nesporazuma i panike. Tijekom sukoba, mnoge zgrade, uključujući vladine urede, vojne objekte te ostale javne i privatne građevine, pretrpjele su značajna oštećenja ili su bile potpuno uništene. Posebno su pogođeni bili Bukurešt, Temišvar, Brasov i Cluj. Stradale su i brojne tvornice i industrijski pogoni što je dodatno naštetilo već ionako narušenom gospodarskom stanju u zemlji.

8. Proces demokratizacije rumunjske nakon revolucije

Nakon revolucije i pada komunističkog režima, Rumunjska je ušla u tranzicijski period koji će trajati sljedećih dvadesetak godina od događaja 1989. godine. Desetljeće nakon revolucije često se naziva erom "povratka u Europu", a taj naziv koristi se zbog pokušaja reintegracije Rumunjske u europsko društvo i zajednicu europskih zemalja od koje se Rumunjska za vrijeme Ceausescua gotovo potpuno izolirala.¹¹⁰ Nakon početnih previranja i neslaganja, određen je politički put kojeg bi se Rumunjska trebala držati. Prevladala je težnja prema europskoj parlamentarnoj demokraciji i članstvu u zapadnim organizacijama koju su čak i članovi komunističkih organizacija prihvatili kao ispravan put.¹¹¹ Organizacija koja je trebala povesti Rumunjsku put demokratizacije bila je upravo Nacionalna Fronta Spasenja sa Iliescuom na čelu. Međutim, paradoksalno sa težnjom prema demokraciji, NSF je u svojim redovima imao veliki broj komunista čiji je jedini cilj bio održavanje na vlasti i proguravanje komunističkih ideja. Dana 6. veljače 1990. NSF je registriran kao politička stranka, planirajući sudjelovati na predsjedničkim

¹⁰⁹ Isto, 97.

¹¹⁰ Hitchins, 2014., 192.

¹¹¹ Isto, 293.

i parlamentarnim izborima u svibnju. Na izborima 1990. godine NSF je koristio svoju kontrolu nad vladom i medijima za vođenje agresivne kampanje, predstavljajući se kao branitelj rumunjske neovisnosti i socijalne sigurnosne mreže.¹¹² Iskoristivši nespремnost i nedovoljnu organiziranost opozicije, NSF je uvjerljivo pobijedio na izborima u svibnju 1990., a Ion Iliescu je osvojio 85% glasova za predsjednika.¹¹³ Prva vlada NSF-a, na čelu s Petrom Romanom, preuzela je dužnost 28. lipnja 1990. s ciljem prelaska na tržišnu ekonomiju, no suočila se s otporom predsjednika Iliescu.¹¹⁴ Problema je na putu prema demokratizaciji bilo mnogo. Prvi od njih je suočavanje sa komunističkom prošlošću. Dominacija NSF-a nakon prvih postkomunističkih izbora spriječila je raspravu o komunističkoj prošlosti te o porijeklu i razlozima revolucije. Umjesto suočavanja sa prošlošću, vlada se odlučila na represivne mjere i eliminaciju opozicije. Primjer toga su prosvjedi studenata u lipnju 1990. na Trgu Sveučilišta u Bukurešt kada su, umjesto dijaloga vlasti i prosvjednika, poslani rudari kako bi rastjerali i uplašili prosvjednike.¹¹⁵ Proces suočavanja s komunističkom prošlošću započeo je tek 2005. godine, kada se prvi put počela razmatrati osuda diktatorskog režima.¹¹⁶ Godine 2006. osnovan je PCACDR, komisija koja se bavi izučavanjem komunističkog režima u Rumunjskoj, ali s malim budžetom rad joj je bio otežan.¹¹⁷ Također, došlo je i do unutarnje podjele u NSF-u između premijera Romana i predsjednika Iliescu. Zbog loših rezultata NSF-a na lokalnim izborima u veljači 1992., stranka se podijelila. Iliescu je formirao Demokratski Nacionalni Front Spasa (FDSN), dok je Roman zadržao kontrolu nad ostatkom stranke.¹¹⁸ Drugi problem bio je daljnje jačanje rumunjskog nacionalizma koji se protivio zapadnjačkoj demokraciji. Osnivanjem Stranke Velike Rumunjske (PRM) ponovno je oživljena ideja stvaranja Velike Rumunjske i etničkog čišćenja države.¹¹⁹ Iako je stranka imala malu moć u parlamentu, ideje o Velikoj Rumunjskoj ipak su zaživjele kod djela stanovništva. Problem je bilo i pitanje etničkih manjina. Prema popisu iz 1992. u Rumunjskoj je bilo zastupljeno 20 etničkih manjina koje su činile 10-15% stanovništva.¹²⁰ Iako dolazi do određenih pomaka na polju

¹¹² Isto, 293.

¹¹³ Isto, 294.

¹¹⁴ Isto, 295.

¹¹⁵ Ropper, Steve D. (2000.), *Romania: The Unfinished Revolution*, Routledge, 69.

¹¹⁶ Tismaneanu, Vladimir (2008.), *Democracy and Memory: Romania Confronts Its Communist Past*, The Annals of the American Academy of Political and Social Science (May, 2008), Vol. 617, No.1, 167.

¹¹⁷ Tismaneanu, 2008., 168.

¹¹⁸ Ropper, 2000., 72.

¹¹⁹ Hitchens, 2014., 298.

¹²⁰ Commission on Security and Cooperation in Europe (1994.) Human rights and democratization in Romania, Ford House Office Building, Washington, 19.

obrazovanja manjina i zastupljenosti njihove kulture, odnosi su i dalje napeti. Posebno su na udaru bili Mađar i Romi kao najbrojnije manjine u Rumunjskoj. Romi su se suočavali sa ozbiljnim problemima, uključujući diskriminaciju od strane javnih službenika i nedostatak političkog glasa ili matične zemlje koja bi ih zastupala, a vlasti su prešutno podržavale diskriminaciju.¹²¹ U travnju 1993., vlada je oformila Savjet za nacionalne manjine, ali predstavnici manjina i dalje su kritizirali sustav zbog nedovoljnog napretka i rada savjeta.¹²² Uglavnom, do kraja milenija Rumunjska se suočavala s ozbiljnim ekonomskim problemima, uključujući duboku gospodarsku i financijsku krizu, sporo napredovanje privatizacije i privatnih ulaganja u sustav i korupcijom na političkoj i gospodarskoj razini. Međutim, uz sve te okolnosti koje su otežavale put Rumunjske prema europskoj reintegraciji, došlo je do bitnih promjena i pomaka, pogotovo na međunarodnoj razini te na polju vanjske politike. Rumunjska je započela svoj put prema europskoj integraciji potpisivanjem Sporazuma o pridruživanju s Europskom unijom 1993. godine. U sljedećim godinama prilagodila je svoj ekonomski sustav europskim standardima. Također, Rumunjska je ušla i u Konvenciju Ujedinjenih naroda za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda 1994. te Konvenciju Vijeća Europe za zaštitu nacionalnih manjina 1995. godine.¹²³ Istovremeno je podnesen službeni zahtjev za članstvo u EU 1995. godine i potpisano Partnerstvo za mir s NATO-om 1994. godine.¹²⁴ Može se zaključiti da su glavne prepreke na putu demokratizaciji Rumunjske bile odlike i ostaci Ceausescuovog režima te negativne stvari koje je donijela njegova politika i način vođenja države.

¹²¹ Commission on Security and Cooperation in Europe, 1994., 23.

¹²² Isto, 25.

¹²³ Hitchins, 2014., 300.

¹²⁴ Isto, 300.

9. Zaključak

Rumunjska revolucija predstavlja ključni trenutak u raspadu komunističkog režima u Rumunjskoj. Nakon godina provedenih u ekonomskim i gospodarskim problemima i političkoj izolaciji, smjena vladara i promjena političkog sustava bila je neizbježna. Ta promjena nije bila mirna, nasilni sukobi obilježili su kraj 1989. godine u Rumunjskoj. S obzirom na okolnosti, ekonomsku krizu i činjenicu da je državom vladao diktator ograničenih političkih sposobnosti, može se reći da je nasilna revolucija bila očekivana. Politika Nicolaea Ceausescua, njegova osobnost, možebitna arogancija i ignoriranje problema u državi bila je možda i ključna stavka zbog koje je revolucija prošla u nemirima i nasilju. Njegovo pogubljenje 25. prosinca 1989. donijelo je osjećaj olakšanja i trijumfa mnogim Rumunjima, ali je također pokrenulo val kontroverzi i kritika zbog brzine i načina na koji je suđenje provedeno. Nakon revolucije, Rumunjska je ušla u kompleksan period tranzicije prema demokraciji, označen kao "povratak u Europu". Razlog usporene tranzicije leži u činjenici da je, unatoč uklanjanju Ceausescua s vlasti, u vrhu države i dalje bio prisutan duh prošlosti. Korupcija, unutarnji sukobi te posljedično tome spori ekonomski i gospodarski rast kočili su rumunjsku državu na putu prema napretku i europskoj integraciji. S obzirom na njen odjek i utjecaj, revolucija 1989. godine može se smatrati ključnim događajem u rumunjskoj povijesti.

Sažetak

Godina 1989. označila je početak kraja komunističkog poretka u istočnoj Europi, a Rumunjska je doživjela nasilnu revoluciju koja je rezultirala svrgavanjem Nicolaea Ceausescua. Ceausescu, koji je došao na vlast 1965., vladao je autoritarno, s jakim sigurnosnim aparatom, industrijalizacijom i nacionalizmom. Polako se stvarao autoritarni i represivni politički aparat koji će nastojati kontrolirati sve političke i društvene aspekte države. Cilj rada bio je kroz navedenu literaturu objasniti i opisati uzroke, tijek i posljedice revolucije, uz poseban fokus na predstavljanje komunističkog režima u Rumunjskoj do čijeg je pada došlo u revoluciji. Istraživanje je pokazalo da je glavni krivac za pad trajavog režima ponajviše zaslužan sam Ceausescu. Rumunjska je bila ekonomski izolirana i suočavala se s krizom, dok je Ceausescuova diktatura uzrokovala rast nezadovoljstva. Revolucija je započela u Temišvaru u prosincu 1989, te se brzo proširila na druge gradove, uključujući Bukurešt, gdje su prosvjedi postali nasilni. Diktator je ubrzo uhvaćen, osuđen na smrt i pogubljen 25. prosinca 1989. Nova vlast nakon revolucije nastojala je stabilizirati zemlju i uvesti demokratske reforme, no suočila se s izazovima poput unutarnjih sukoba, korupcije i sporog napretka zbog problema koje je za sobom ostavio komunistički režim. Proces integracije u europske institucije počeo se odvijati ranih 1990-ih. Unatoč poteškoćama, rumunjska država ostvarila je napredak u europskoj integraciji i „vraćanju“ u moderno europsko društvo. Revolucija u Rumunjskoj 1989. ostaje značajan trenutak u rumunjskoj povijesti, označavajući kraj autoritarnog režima i početak puta prema demokraciji.

Ključne riječi: *revolucija, komunizam, Nicolae Ceausescu, diktatura, demokratizacija, Rumunjska, 1989., Bukurešt, Temišvar, Laszlo Tokes, prosvjedi*

Literatura

Almond, Mark (1992.), *The Rise and Fall of Nicolae and Elena Ceausescu*, Chapman

Clark, Roland (2015.), *Holy Legionary Youth: Fascist Activism in Interwar Romania*, Cornell University Press, London

Commission on Security and Cooperation in Europe (1994.) *Human rights and democratization in Romania*, Ford House Office Building, Washington

Fukuyama, Francis (1992.), *The End Of History and the Last Man*, Macmillan Inc., New York

Gorun, Hadrian, Branescu, Lucretia-Ileana (2008.), *The Paradox of Nicolae Ceausescu's Foreign Policy and Several Reasons for the Deterioration of the International Image of His Regime*, European Scientific Journal (October, 2018), Vol. 14, No. 29, str.75-83

Grosescu, Raluca, Ursachi, Raluca (2015.), *The Romanian Revolution in Court: What Narratives about 1989?*. U: Tismaneanu, Vladimir, Iacob, Bogdan C. (2015.), *Remembrance, History, and Justice: Coming to terms with traumatic pasts in democratic societies*, Central European University Press, str. 257-293

Hitchins, Keith (2014.), *A Concise History of Romania*, Cambridge University Press, New York

Petrescu, Dragos (2010.), *Explaining the Romanian Revolution of 1989 - Culture, Structure, and Contingency*, Editura Enciclopedica, Bukurešt

Ropper, Steve D. (2000.), *Romania: The Unfinished Revolution*, Routledge

Saini-Davies, Peter (2005.), *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, London

Sislin, John (1991.), *Revolution Betrayed? Romania and the National Salvation Front*, Studies in Comparative Communism, (December, 1991), Vol. 24, No. 4, str. 395-411

Stanciu, Cezar (2013.), *The End of Liberalization in Communist Romania*, The Historical Journal (December, 2013), Vol. 56, No. 4, str. 1063-1085

Tismaneanu, Vladimir (2008.), *Democracy and Memory: Romania Confronts Its Communist Past*, The Annals of the American Academy of Political and Social Science (May, 2008), Vol. 617, No.1, str. 166-180

Tismaneanu, Vladimir (2009.), *The Revolutions of 1989: Causes, Meanings, Consequences*, Contemporary European History, Revisiting 1989: Causes, Course and Consequences; Cambridge (August, 2009), Vol. 18, No. 3, str. 271-288